

АПСТРАКТ

У раду се приказује хронолошки развој урбанизма Цетиња и Барија кроз сагледавање дјеловања италијанског архитекте Аугуста Ћезара Корадинија (Augusto Cesare Corradini 1860–1932). Корадини доприноси интензивном урбанистичко-архитектонском развоју Цетиња, пријестоници Црне Горе, у периоду 1900–1912. године, и Барија, средишта регије Пуља, у периоду 1905–1931. године. У затеченим срединама успио је да дефинише просторе препознатљивим урбанистичко-архитектонским реализацијама с умјетничким предзнаком, било као сегмент интернационалног еклектицизма, попут Руског посланства на Цетињу (1900), палате Фицароти (Palazzo Fizzarotti 1906–1908) и палате Ингами Скалвини (Palazzo Ingami-Scalvini 1923), или рационализма/модерне, попут палате Фиат (Palazzo Fiat 1925) и павиљона Навигационе компаније Пуља (Padiglione Società di Navigazione Puglia 1930) у Барију. Корадини нарочито дефинише урбани идентитет градова монументалним објектима и комплексима – Владиним домом на Цетињу (1910) и Фиера дел Леванте (Fiera del Levante 1928) у Барију. Усмјерен на дјеловање у различитим срединама и друштвено-политичким системима имао је особен архитектонски израз с несумњиво семантичким карактером. Новим стилским концептима и облицима организације простора трајно је утицао на савремене урбанистичко-архитектонске процесе поменутих градова, а додатна потврда значаја препознатог архитектонског израза, као јединственог споја функционалног и декоративног, умјетничког и техничког, јесте статус националних културних добара. Кроз интегрално сагледавање урбаних токова и Корадинијевог стваралаштва на Цетињу и у Барију, приказан је снажан утицај италијанског архитекте на формирање јединствених урбаних матрица.

Кључне ријечи: Корадини, урбани развој, Цетиње, Бари

* Александар Дајковић, МSc архитектуре, архитекта-конзерватор, сарадник у настави, Факултет за политехнику, Универзитет Доња Горица, Црна Гора, adajkovic@yahoo.com.

ABSTRACT

The paper presents the chronological development of urbanism in Cetinje and Bari observed through the work of Italian architect Augusto Cesare Corradini (Augusto Cesare Corradini 1860–1932). Corradini contributed to the intensive urban and architectural development of Cetinje, the former capital of Montenegro, in the period 1900-1912, and Bari, the center of the Pula region, especially in the period 1905–1931. In these environments, he managed to define spaces with recognizable urban-architectural creations with an artistic sign, either as a segment of international eclecticism, such as the Russian legation in Cetinje (1900), Fizzarotti Palace (1906-1908) and Ingami Scalvini Palace (1923) or rationalism/modernism, such as the Fiat Palace (1925) and the pavilion of the Navigation Company of Puglia (1930) in Bari. Corradini especially defined the urban identity of cities with monumental buildings and complexes - the Government House in Cetinje (1910), and the Fiera del Levante (1928) in Bari. Aimed at acting in different environments and socio-political systems, his work had a special architectural expression with an undoubtedly semantic character. With new stylistic concepts and forms of spatial organization, he permanently influenced the modern urban-architectural processes of the mentioned cities, and the status of his work as national cultural goods confirms its importance as a unique combination of functional and decorative, artistic and technical. Through his integral view of urban trends and Corradini's work in Cetinje and Bari, the strong influence of this Italian architect on the formation of unique urban matrices can be seen.

Keywords: Corradini, urban development, Cetinje, Bari

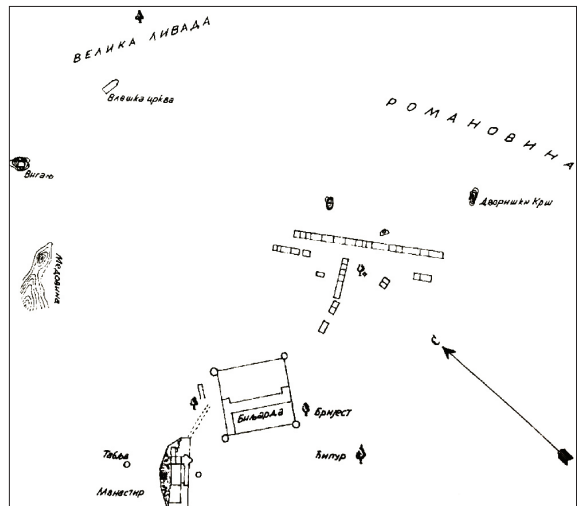
УВОД

Цетиње се након Берлинског конгреса (1878) и међународног признања територијално проширене и економски ојачане књажевине Црне Горе убрзано развија. Почетком XX вијека, услед интензивних урбанистичких интервенција, добија обриси модерне европске средине. Ортогонално постављене улице, правилни низови објеката, визуелно

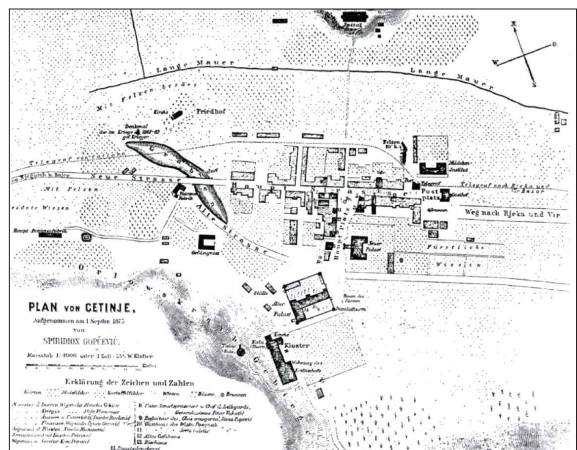
снажне јавне грађевине и објекти посланстава, дефинисане и уређене парковске површине, параметри су којим се формирала компактна урбана цјелина. За потребе урбано-архитектонског дефинисања града ангажују се страни градитељи, углавном због недостатка домаћих кадровских капацитета. Посебно су присутни приликом реализације јавних објеката и посланстава, који су доминантно извођени у стилу академског еклектицизма, с изузетком Француског посланства које је рађено у стилу ар нувоа. Неостилови, иако су продуковани са закашњењем, у затченом амбијенту традиционалне црногорске архитектуре представљали су савремена и често иновативна градитељска достигнућа. С друге стране, у Италији двадесетих година XX вијека наступа нова идеологија — фашизам, која као покрет, и поред озбиљних цивилизацијских аномалија, иницира завидан корпус умјетничких достигнућа инспирисаних преваходно рационализмом/модерном.

Урбани концепт Цетиња растао је без претходно утврђених развојних планова, па и без довољно анализа и искуства (Milić, 2013:49). Први документ који реферише на урбанизам Цетиња израђен је 1860. године (Radović, 2012:28) (Сл. 1). Спиридон Гопчевић дефинише схему града 1875. године (Сл. 2). Ови документи не могу се сматрати плановима у правом смислу јер су приказивали стање на терену, мада се на основу Гопчевићевог документа може сагледати усмјерење града ка ортогоналној схеми и јасној дистинкцији од концепта средњовјековних градова. Слична констатација важи и за урбанистичке документе рађене 1900, 1901, 1910. и 1931. године, а она су значајна због праћења интезитета урбаних промјена (Milić, 2013:49; Radović, 2012: 71–72).

Поменути документи важни су и због препознавања и анализе утицаја Аугуста Ђезаре Коррадинија (Сл. 3). Његов први сачувани пројекат датира из 1900. године (Руско посланство) (Сл. 4), а он борави на Цетињу, с прекидима, до 1912. године. То је период када Цетиње карактеришу најинтезивнија градитељска продукција и флексибилнији критеријуми регулације. Снажан печат на урбану матрицу Цетиња оставља реализацијом објеката Руског посланства, цркве св. Антуна Падованског (1901) (Сл. 5а,б), Владиног дома (Сл. 6) и извођењем Италијанског посланства (1905–1910) (Сл. 7). Немјерљив допринос дао је кроз особен умјетнички израз, али и продукцијом нереализованих пројеката Гимназије на Цетињу (1901) (Сл. 8а,б,ц), пројекта проширења Ђевојачког института на Цетињу (1901) (Сл. 9) и учешћем у јавним комисијама: 1900. године био је задужен за пројекат регулација одвођења воде путем подземних

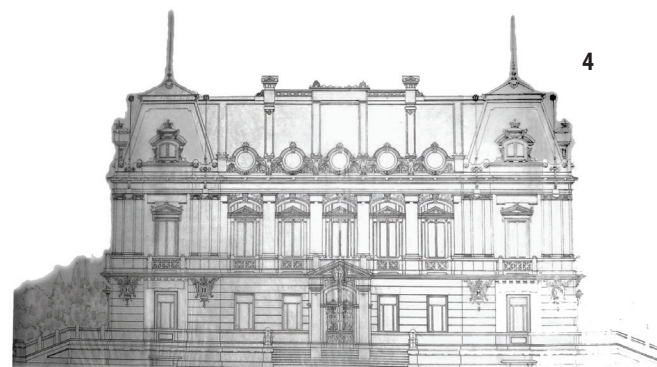
1

2

3

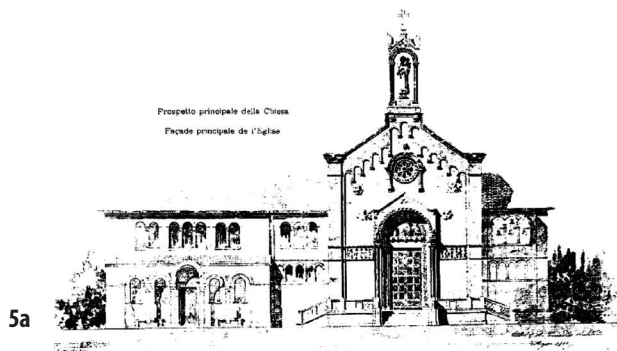
4

Сл. 1 Графички приказ насеља из 1860. године / Fig. 1 Graphic representation of the settlement from 1860

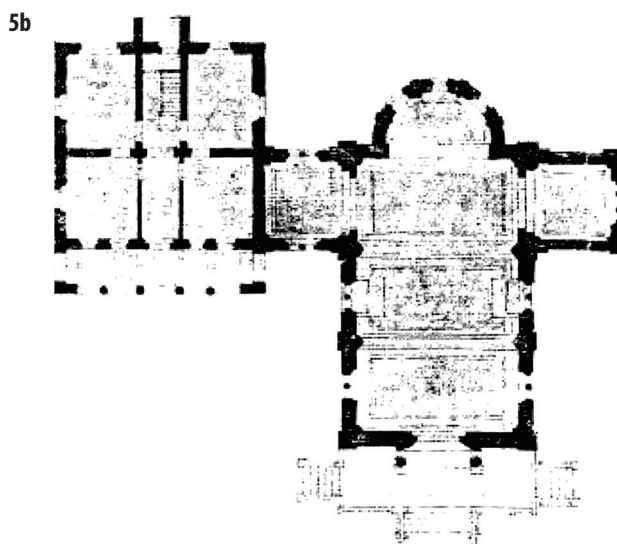
Сл. 2 Графички приказ насеља из 1875. године, аутора Спиридона Гопчевића / Fig. 2 Graphic representation of the settlement from 1875, by Spiridon Gopčević

Сл. 3 Аугусто Ђезаре Коррадини (1860–1932) / Fig. 3 Augusto Cesare Corradini (1860–1932)

Сл. 4 Планирани фронт објекта Руског посланства из 1900. године / Fig. 4 Planned front of the Russian legation building from 1900

5a

5b

Сл. 5a Фронтални изглед првобитног пројекта цркве св. Антуна Падованског из 1901. године / Fig. 5a Front view of the original project for the church of St. Antun Padovanski from 1901

Сл. 5b Основа првобитног пројекта цркве св. Антуна Падованског из 1901. године / Fig. 5b The basis of the original project for the church of St. Antun Padovanski from 1901

Сл. 6 Фотографија објекта Владиног дома у изградњи из 1910. године

Fig. 6 Photograph of the Government House under construction from 1910

Сл. 7 Објект Италијанског посланства око 1910. године / Fig. 7 The building of the Italian legation around 1910

6

7

канала/понора;¹ био је члан комисија за пријем извршених радова на приватним објектима, 1903. године;² вршио асистенцију на уређењу и потпуној припреми локације за градњу Руске цркве током 1904. године (Jović, 2010: 52); издавао свједочанства/препоруке за успјешно обављене радове на Руском посланству.³ Сачувани реализовани и нереализовани пројекти су похрањени у Архивско-библиотечком одјељењу Народног музеја Црне Горе на Цетињу.

Посебан допринос сагледавању хронологије стваралачког дјеловања Корadiniја у Барију пружио је Симоне Де Бартоло (Simone De Bartolo) (De Bartolo, 2019a, 2019b, 2014). Бари је, за разлику од Цетиња, имао развијену урбану политику још из XIX вијека, тако да су просторне регуле почетком XX вијека и у међуратном периоду биле наслоњене на постојеће планове и статуте: Генерални план Барија из 1896. године, План уређења Старог града (Citta Vecchia) из 1892. године и Статуте (Statuti) за историјско насеље Мурат (Murat) из 1813/1814/1815. године.⁴ Поменути насеља важна су за праћење развоја Барија и Корadiniјевог дјеловања, нарочито у периоду нових идеолошких утицаја од двадесетих година XX вијека, када је фокус на урбану сценографију града и на процесима израде планских докумената. Активности на изради новог генералног плана Барија отпочео је Ариго Већа (Arrigo Veggia)⁵ 1901. године, а до 1913. године презентовао је прву верзију. Друга верзија, односно нацрт плана из 1918. године, измијењена је и план се усваја 1926. године у периоду новог друштвено-политичког система и другачијих развојних перспектива. Недуго затим, рад на изради новог плана наставио је 1932. године Концецио Петручи (Concezio Pertucci 1902–1946), након свега шест година од одобрења плана Веће. Бари се брзо мијења у облику и структури, са доминантним терцијалним сектором, и управо на томе моделу Петручијев план наставља посао на новој визији развоја града (Colonna, Lastilla, 1987:12). Важно је истаћи да се у периоду израде поменутих планова изводе јавни радови и без јасног утемељења у просторним актима, уз коришћење актуелних грађевинских прописа. Примјер је Фиера дел Леванте, коју је осмислио Корadini у оквиру западног округа, изван историјских насеља Барија. И поред снажних напора да се прикажу утицај и идеологија државне културе и архитектуре, у томе се у значајнијој мјери успијева тек почетком тридесетих година. Улога државе у изградњи визуелног печата Барија неспорна је, нарочито након 1927. године када са јачањем економске кризе долази до снажније подршке државе јавним радовима. То доводи до ангажовања незапослених и углавном неквалификованих лица, али је уједно постигнуто остварење политичких

1 Glas Crnogorca, 1900, br. 44, стр. 3

2 DACG, Uprava Dvora, 1903, f. 55

3 DACG, Opština varoši Cetinje, 1903, f. 58

4 <https://www.comune.bari.it/documents/20181/430018/Statuti+Murattiani/3e415a2b-cf0e-43f9-94b6-4a0f9a836a7b>

5 Нијесу пронађени подаци о датуму рођења и смрти.

интереса за снажење социјалних потреба и улоге Барија као центра југа Италије (Colonna, Lastilla, 1987:13). Заправо, Бенито Мусолини (Benito Mussolini 1883–1945)⁶ је желио да Бари буде један од три врха троугла модерне Италије (заједно са Римом и Ђеновом), који мора достићи снагу на Медитерану коју је имао у вријеме Римског царства (Colonna, Lastilla, 1987:14). Монументални јавни објекти окренути ка мору представљају нову слику и прочеље Барија. Изграђују се лука, железница, обални пут – лунгомаре, а изводе се и други инфраструктурни радови који су на линији социолошког и културолошког развоја града. Корадини све до смрти (1932. године), и упоредо са активностима на Цетињу (до 1912. године, када, непосредно пред почетак балканских ратова, напушта Црну Гору), активно дјелује у историјском насељу Мурат, које нарочито визуелно дефинише својим репрезентативним објектима: палатом Фицароти (гдје је конципирао ентеријер и изводио екстеријер), палатом Ингами Скалвини, обје рађене у стилу академског еkleктицизма, и палатом Фиат, која представља стилски прелаз ка рационализму. Пројектовао је и објекте за приватне наручиоце, доминантно у стилу необарока са примјесима сецесије. Забиљежен је утицај у Старом граду, гдје је, кроз извјештај о стању палате Сједиште племића (Palazzo del Sedile dei Nobili) број 84 у Старом граду,⁷ показао завидно познавање изазова конструктивне стабилности историјских објеката, а уједно и неопходности очувања њихових вриједности. Најзначајније дјело Корадинија је ипак Генерални план за Фиера дел Леванте из 1928. године, којим је дефинисао западни округ регулационог плана Барија.

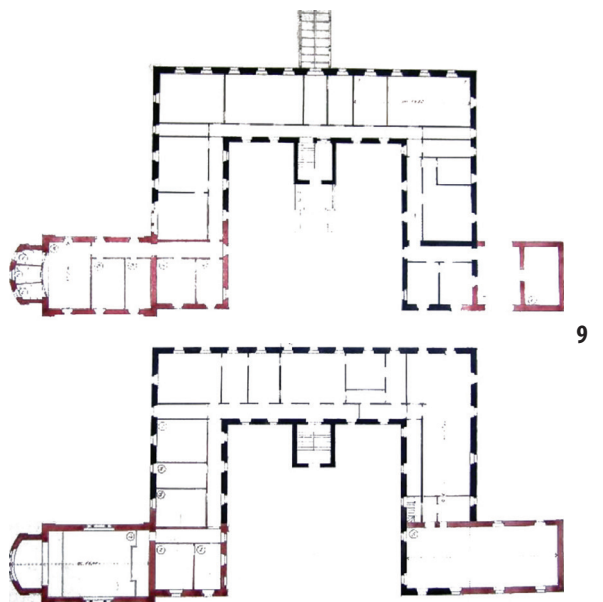
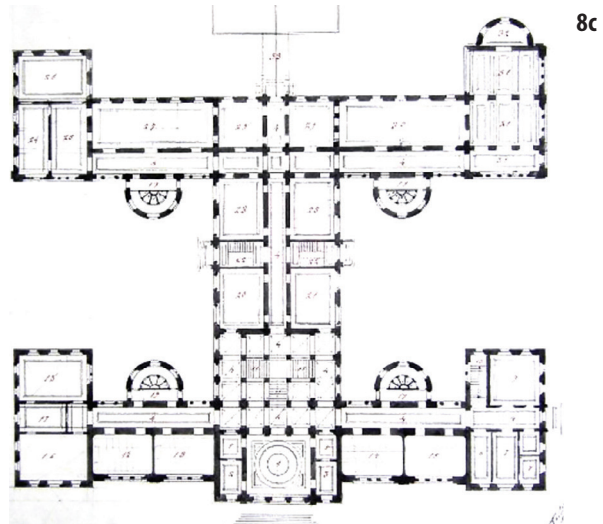
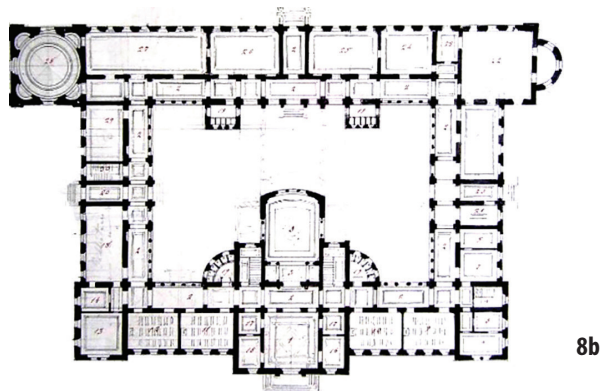
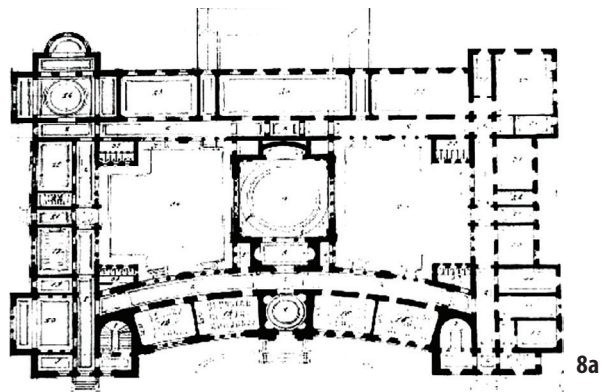
Његово свеукупно дјеловање у простору нужно је посматрати у контексту актуелних друштвено-социјалних и урбаних прилика, као и пројектних захтјева наручиоца. Само у насељу Мурат познато је 10 пројеката којима се стилски и концептуално мијењао урбани миље историјског насеља, које се наслања на Стари град (1. палата Фицароти; 2. палата Ингами-Скалвини; 3. сала Аула Магна, палата Атенео (Aula Magna, Palazzo Ateneo 1924); 4. објекат Ђовани Ди Кањо Абресца (Giovanni Di Cagno Abrescia 1925); 5. објекат Антонио Радичио (Antonio Radicchio 1923); 6. објекат Нигри Пиетро (Nigri Pietro 1923); 7. кућа и складиште Латерца (Casa e Magazzini Laterza 1926); 8. објекат Палдера Николанђело (Paldera Nicolangelo 1926); 9. палата Фиат; 10. хотел Кавур (Hotel Cavour 1905⁸)).

6 Италијански новинар, политичар, државник, фашистички вођа (Дуче) и диктатор од 1925. до 1943. године

7 Archivio storico comune di Bari, III deposito, busta 3334, fasc. 24.

8 Ангажман се вјероватно заснивао на уређењу ентеријера објекта (De Bartolo, 2019b: 22).

Сл. 8а Тип I, Идејног рјешења Гимназије на Цетињу, из 1901. године / Fig. 8a Type I, Conceptual design of the grammar school in Cetinje, from 1901
 Сл. 8б Тип II, Идејног рјешења Гимназије на Цетињу, из 1901. године / Fig. 8b Type II, Conceptual design of the grammar school in Cetinje, from 1901
 Сл. 8ц Тип III, Идејног рјешења Гимназије на Цетињу, из 1901. године / Fig. 8c Type III, Conceptual design of the grammar school in Cetinje, from 1901
 Сл. 9 Пројекат проширења Ђевојачког института на Цетињу, из 1901. године / Fig. 9 The project for expanding the Girls' Institute in Cetinje, from 1901

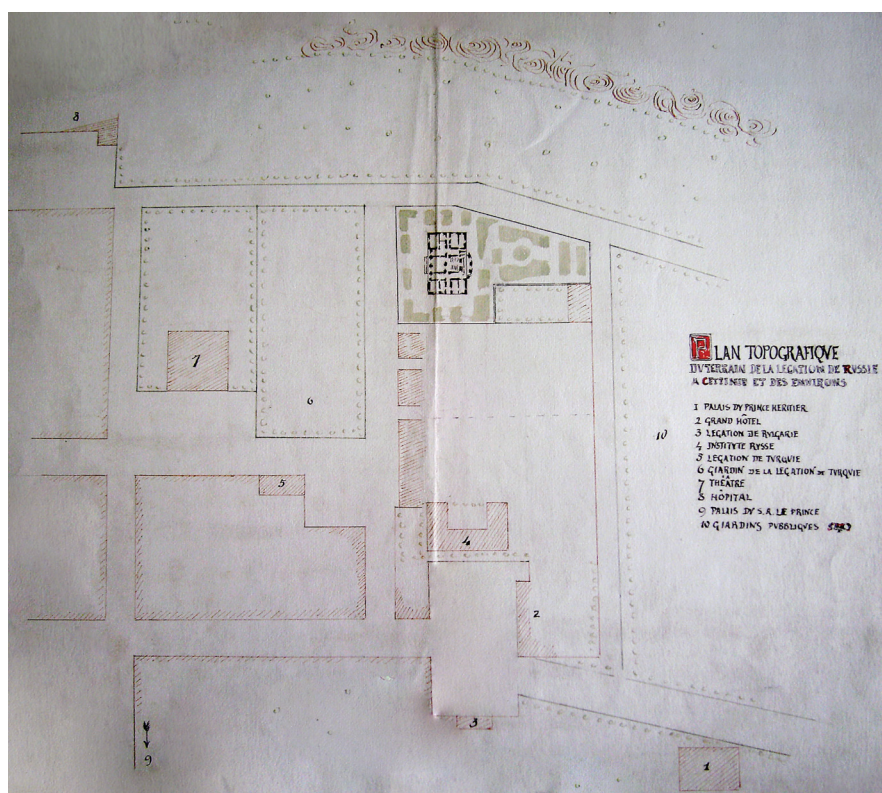

Корадини на Цетињу између 1900. и 1912. године пројектује и изводи репрезентативне јавне објекте, у Барију око 1925. године реализује приватне стамбено-пословне објекте, а крајем двадесетих година XX вијека прави снажан заокрет ка јавној и репрезентативној монументалној архитектури (Фиера дел Леванте). Својим је дјеловањем, са карактеристичним изразом, снажно обиљежио културни идентитет Цетиња и Барија с почетка XX вијека. Коришћење и поштовање реализованих објеката је само потврда утемељености и препознавања семантичких вриједности које је носила његова архитектура. Ипак, лик и дјело овог архитекте, који је анализирао, пројектовао и изводио значајније објекте на Цетињу и у Барију, у дужем периоду нијесу предмет интегралне пажње истраживача историје и теорије архитектуре, што се намеће као потреба и нужност, као прилог научном сагледавању урбанистичко-градитељске прошлости поменутих градова.

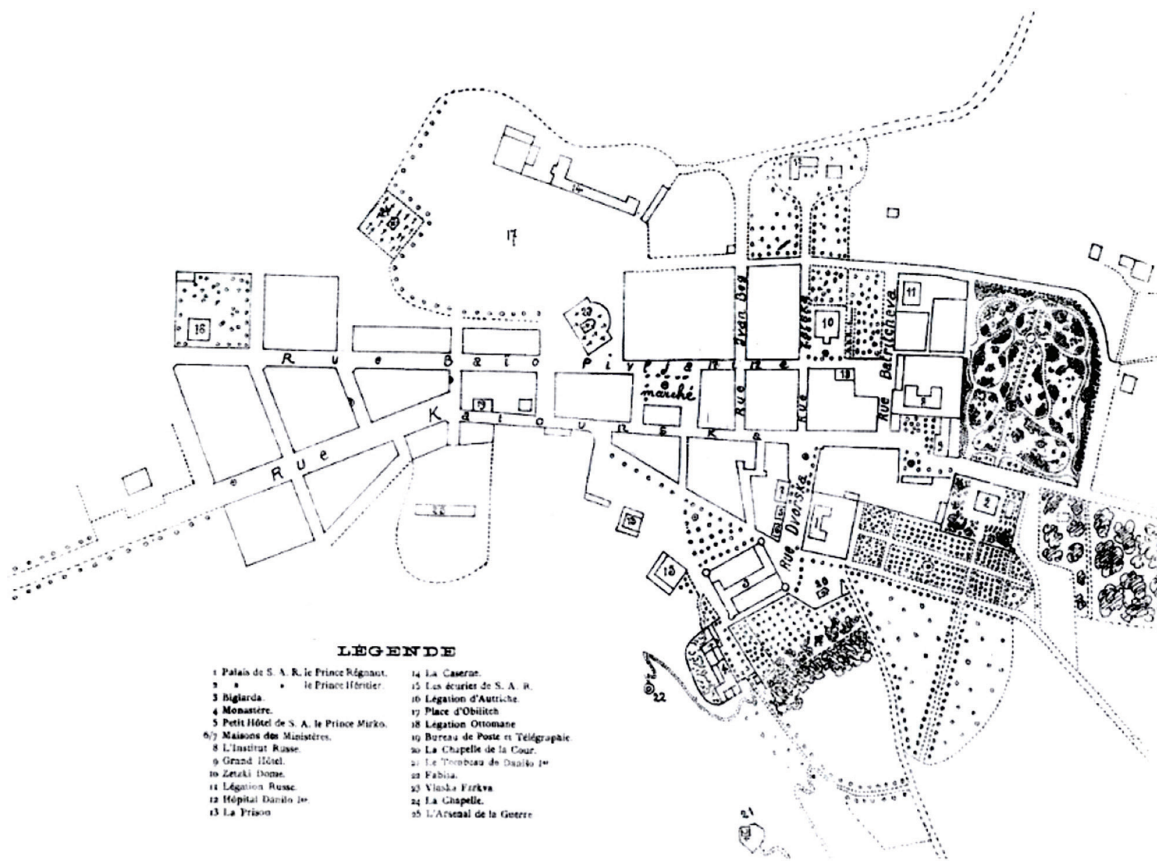
УРБАНИ РАЗВОЈ ЦЕТИЊА КРОЗ САГЛЕДАВАЊЕ ДЈЕЛОВАЊА АУГУСТА ЂЕЗАРА КОРАДИНИЈА 1900–1912

Цетиње је основао Иван Црнојевић 1482. године. Исте године подигнут је дворца испод Орлова крша, недуго затим и Цетињски манастир (1484). Управо је изградња та два објекта имала велики утицај на формирање тога средњовјековног насеља од којег је касније настала урбана матрица. Његов постанак и развој условиле су опште друштвене прилике, а у дужем периоду првобитна урбана основа се није значајније надограђивала. Тек од краја XIX вијека изграђују се капитални јавни објекти, а архитектонску сцену карактерише више стилских тенденција које су углавном паралелно егзистирале, при чему у односу на

до тада доминантну традиционалну архитектуру примат преузима академски еклектицизам, нарочито у јавном дискурсу. Слично је и у окружењу. До 1904. године на архитектонској сцени Кнежевине, а потом Краљевине Србије, јавља се више различитих стилских тенденција, које припадају епохи историзма, која је обиљежила архитектуру највећег дијела деветнаестог и прве половине двадесетог вијека (Kadijević, 1998:268). За потребе реконструкције београдске вароши 1867. године ангажује се Емилијан Јоксимовић, истакнути инжењер, урбаниста и научник, који представља личност од прекретничког значаја за урбану културу Србије друге половине XIX вијека. Поред Јоксимовића, у процесу реконструкције српских вароши кључну улогу су одиграли страни инжењери-урбанисти, запослени у Србији (Kadijević, 1998:265). Деценију касније, у циљу урбаног уређења Цетиња, књаз Никола I 1880. године ангажује трогирског инжењера Јосипа Сладе Шиловића (1828–1911), који је обављао послове главног државног архитекте и касније се прославио на многим јавним пројектима у држави. Тек од 1881. године, убрзаном реализацијом урбанистичког пројекта Трогиранина Јосипа Сладеа, Цетиње почиње да добија изглед урбаног градског насеља (Jović, 2010:40–41). Поред постојећих примарних руралних облика, скромних, технички некомфорних објеката, у размаку од само тридесет година Цетиње добија прве пројектоване функционалне виле, као и богате, раскошне објекте посланстава европских држава, са значајно повећаним габаритима, што све ствара просторни несклад (Mitrović, 2019:151). Типични цетињски стамбени објекти стварани су према просторној типологији: приземна са поткровљем или без њега – сиромашнији слој грађана, спратна и спратна са поткровљем – средњи

Сл. 10 Топографски план локације Руског посланства и непосредне околине / Fig. 10 Topographic plan for the location of the Russian legation and the surrounding area

Сл. 11 Графички приказ града из 1901. године (из публикације „Guide de Cetinje“ Јована Павловића) / Fig. 11 Graphic representation of the city from 1901 (from the publication Guide de Cetinje by Jovan Pavlović)

и богатији сталеж (Čilikov, 2019: 90). Године 1896. град броји 2.476 становника (Mitrović, 2019:215). Регулациони планови произишавали су из основне схеме саобраћаја која је формирала блокове стамбених зграда. (Milić, 2013:52) За урбанизам и градитељство Цетиња тек од седамдесетих година јавља се законска регулатива. Прво у облику одлука, упутстава и наредби, а тек касније, крајем вијека, у облику закона (Milić, 2013:146). Доношењем одлуке о формирању Управе грађевина при Министарству унутрашњих послова 1879. године, учињен је значајан корак за организовање мреже грађевинских служби од једног броја варошких општина и управе вароши Цетиња. Управа грађевина имала је доминантан утицај у доношењу одлука и спровођењу контроле над свим техничким питањима (Milić, 2013: 146). Кад је ријеч о окружењу, *Законом о подизању јавних зграда* из 1865. године у Србији је уређена грађевинска регулатива. Тим актом, који је остао на снази до Првог свјетског рата, објекти су категоризовани на окружне, среске и општинске. Увођење прописа у градитељску праксу, кроз прецизну категоризацију улица сходно типу објекта, погодновало је заступницима академизма као идеологије „реда“, који су непосредно учествовали у изради закона. Послије Грађевинског одбора (1898), при Министарству грађевина је основано највише стручно тијело у области градитељства – Грађевински савјет (1899) (Kadijević, 2005:299).

Корадини долази на Цетиње вјероватно 1895–1896. године, гдје је, по навођењу господина Пасквала Каренце (Pasquale Carenza) из 2012. године, учествовао у обнови двора Књаза

Николе I и том приликом наручио материјал од његовог дједа.⁹ Стога је могуће да „контакт између принцезе Јелене и Корадинија 1896. године у Барију, приликом „церемоније преобраћења“ у базилици св. Николе“, није био први, посебно ако се узме у обзир да је „Корадини имао блиске односе са експонентима краљевске куће Савоја“ (De Bartolo, 2019b:11). Као рођени Римљанин (De Bartolo, 2019a:158) дипломирао је на Академији ликовних умјетности у Риму (1885), одакле се 1905. године сели у Бари, пратећи свог пријатеља и учитеља Еторе Бернића (Etor Bernih), гдје је позван да осмисли дизајн резиденције банкар Емануела Фицаротија (De Bartolo, 2019b:4). Углавном је радио у Барију у коме је имао свој атеље.¹⁰ Одликован је Орденом круне Италије 1905.¹¹ и 1931.¹² године. Нијесу пронађени подаци који потврђују да је Корадини одликован од стране краља Николе I за завидан број објеката које је пројектовао или изводио на Цетињу.¹³ Умро је 1932. године у Барију (De Bartolo, 2019b:4).¹⁴

9 Компанија Carenza Colori из Барија је у то вријеме снабдијевала умјетнике сликарским материјалом.

10 Видјети у De Bartolo, 2019b:4. Био је ожењен Терезом Лампарели (Tereza Lamparelli), са којом је имао двоје дјеце, Луција (Рим 1912 – Торино?) и Лидију (Рим 1915–94).

11 GAZZETTA UFFICIALE DEL REGNO D'ITALIA, n 152, Roma-Venerdi 30 giugno, Anno 1905, pp. 3194.

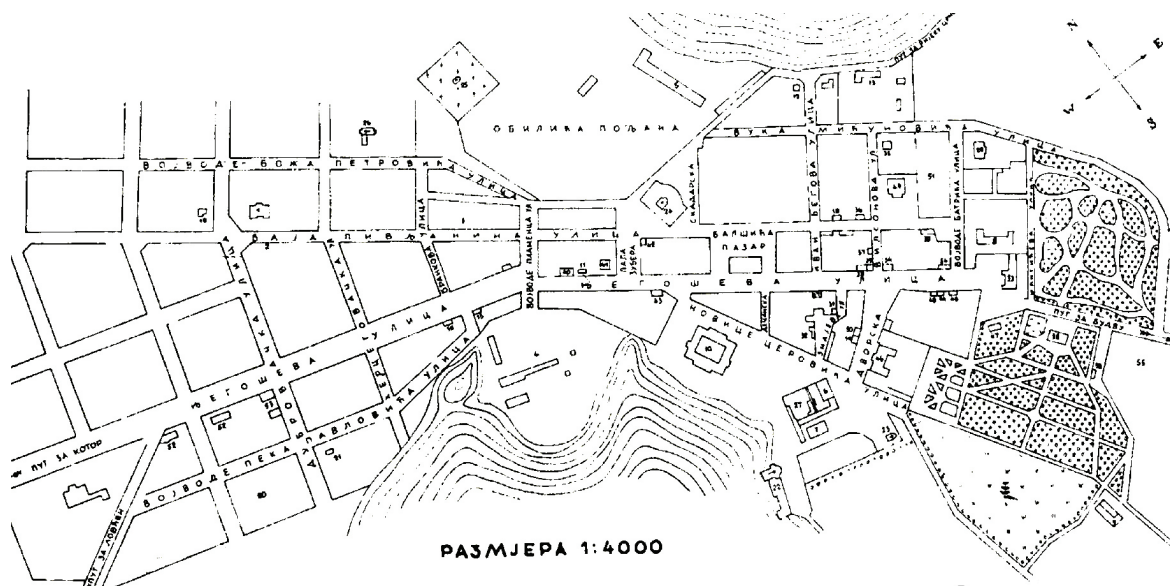
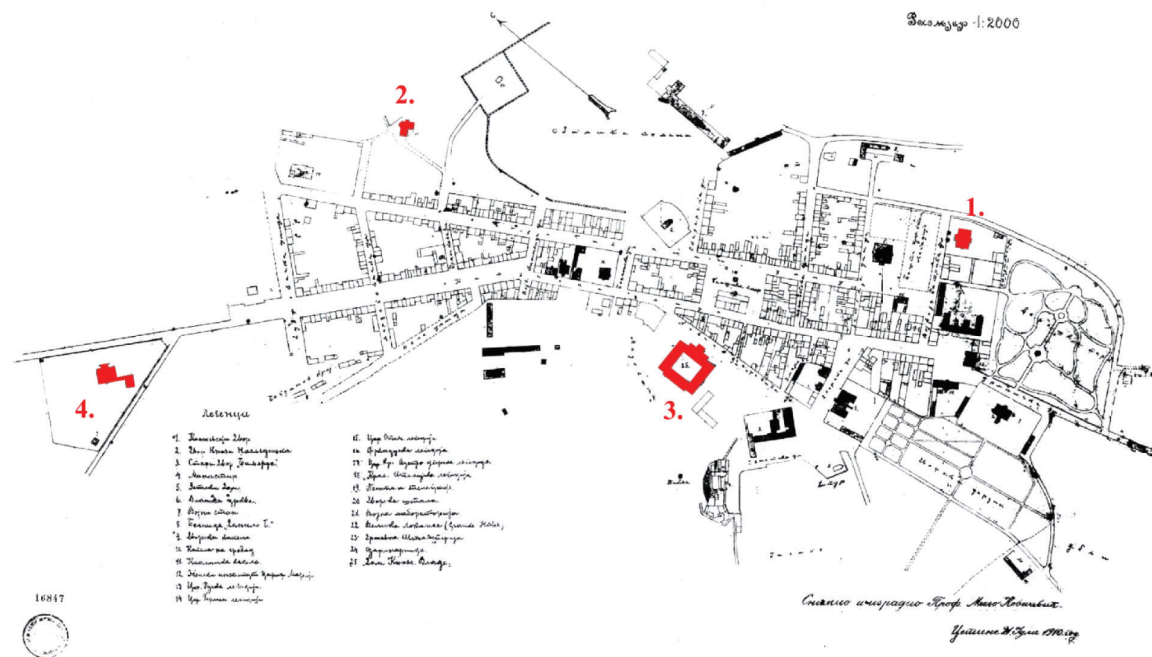
12 GAZZETTA UFFICIALE DEL REGNO D'ITALIA, n 64, 18 III-1931 (IX), pp. 1236.

13 Видјети у De Bartolo, 2019b:5. Припадао је слободном зидарству, као многе његове колеге тог времена. Вјероватно је приступио Националној фашистичкој странци 1923. године.

14 Видјети у De Bartolo, 2019b:29. Интересантно је да није сахрањен у Риму, гдје и његова породица, већ у Барију у гробници коју је пројектовао за свог

ПЛАН ВАРОШИ ЦЕТИЊА 1910.

Масштаб 1:2000

Сл. 12 (горе) Графички приказ града из 1910. године, са ауторовим приказом најзначајнијих Коррадинијевих реализација: 1. Руско посланство; 2. црква св. Антуна Падованског; 3. Владин дом; 4. Италијанско посланство / Fig. 12 (above) Graphic representation of the city from 1910, with the author's account of the most significant achievements by Corradini: 1. Russian legation; 2. Church of St. Antun Padovanski; 3. Government House; 4. Italian legation

Сл. 13 (доле) Графички приказ града из 1931. године / Fig. 13 (below) Graphic representation of the city from 1931

У циљу јаснијег сагледавања урбаних прилика са почетка XX вијека, нужно је анализирати доступне документе који се односе на урбанизам Цетиња. Први, који приказује схему града, датира из 1860. године. Односи се на изворни простор данашњег Историјског језгра Цетиња, са објектима од којих је отпочео процес стварања града – манастиром, Влашком црквом (1450–1864), Биљардом (1838). Интересантно је навођење благих узвишења: Дворишког крша, који се

помиње приликом формирања Бајове улице; Вигања, гдје ће бити изграђено Француско посланство (1910); Медовине, гдје су грађени објекти мање имућнијег становништва, а у подножју ће се првобитно градити Затвор (око 1860), касније Владин дом (1910).¹⁵ На цртежу су приказани објекти и мјеста од посебног историјског значаја: Табља (1833), изграђена за вријеме Петра II Петровића Његоша, за одбрамбене, али је ипак служила за друге сврхе; Типур, као првобитно мјесто

пријатеља и породицу Монтедоро-Бози (Montedoro-Bozzi).

¹⁵ Објекат изведен на основу пројекта из 1909. године.

изградње Манастира Ивана Црнојевића; Велика ливада, гдје ће бити сагађен Војни стан (1896); Романовина, простор гдје је подигнута Болница Данило I (1873), касније и Руско посланство (1903); Бријест у непосредној близини Биљарде, гдје су доношене важне одлуке црногорске историје. Низ стамбених објеката, који је у формирању и пружа се дуж Дворске улице и управно Катунске, условио је регулационе линије будућих резиденцијалних и стамбених објеката. Број кућа у то вријеме био је 34, а пет година касније 60 (Radović, 2012:28). На основу документа Спиридона Гопчевића из 1875. године, констатује се даљи развој урбане мреже. Распознају се први урбани блокови, улични низови постају гушћи, формирају се улице управно на Катунску улицу, Дворска улица добија контуре трга. Изграђени су значајнији објекти – Двор за књагињу Даринку, касније књаза Николе I (1863–1867), Болница Данило I (1873), Ђевојачки институт (1871), хотел Локанда (1864), зграда Поште и телеграфа (око 1860), зграда Затвора. Назиру се контуре дворског парка.

Први документ који након 1875. године даје пресјек спроведених интервенција макар на дијелу градске зоне јесте *Топографски план локације Руског посланства и непосредне околине (Plan Topographique du terrain de la Legation de Russie a Cetinje et des environs)* из 1900. године (Сл. 10), који је израдио Корadini за потребе Руског посланства. Осим поменутог објекта, Корadini на плану истиче Плави двор, рађен у стилу ампира, Турско и Бугарско посланство (првобитна локација), који су имали израз бољих цетињских приватних објеката. И поред недовољне репрезентативности, Бугарско посланство је повучено у односу на простор који су дефинисале Локанда и Ђевојачки институт и на тај начин партерно истакнуто. Турско посланство је карактеристично због необичног концепта објекта и баште, које је раздвајала Бајова улица. На простору баште почетком тридесетих година XX вијека изведена је зграда Зетске бановине (пројекат Николе Краснова), уз Владин дом најмонументалнији објекат на Цетињу. Дакле, Корadini је приказао дио градске зоне. Ипак, свеобухватнији пресјек урбаног развоја града сагледава се 1901. године на основу података М. Павловића (Radović, 2012:71–72) (Сл. 11). Приказани су: јасна оријентација града ка ортогоналној схеми, са дефинисаним парковским површинама и блоковским уређењем, улице управно на Катунску, посебно означене Иванбегова и Зетска, формиран новии сквер намијењен пазару, такозвани Балшића пазар, градска капела, Аустроугарско посланство. Бајова и Катунска улица се протежу према западу и југозападу, усмјеравајући даље ширење града.

На цртежима из 1910. и 1931. године јасно се види усмјереност града ка западу, ортогоналној схеми улица и блоковском уређењу (Сл. 12, 13). Ови цртежи углавном су ослоњени на постојеће стање и нијесу претпостављали организацију простора за будући период. Разлог се може тражити у несигурном економском планирању из ког се није могао предвидјети друштвено-економски развој па ни развој простора (Milić, 2013:50). Изузетак су формиране

улице војводе Божа Петровића и војводе Пека Павловића, паралелно са Бајовом и Катунском (тада већ Његошевом улицом), које управно повезују Дубровачка, Херцеговачка и Омладинска улица. На њиховом пресјеку дефинисани су блокови, гдје су објекти у зависности од намењене и пројектанта постављени на фронту или унутар њих. Приказани су у међувремену изграђени јавни објекти – Француско посланство (1908–1910), Објекат електричне централе (1910) као и дјела Корadiniја: Руско посланство (градња иницијално завршена 1903. године), црква Св. Антуна Падованског (пројекат из 1901. године), Италијанско посланство (извођење 1905–1910. године), Владин дом (пројекат 1909. године). На цртежу су приказани и важнији објекти унутар блокова.

Руско посланство, пројектовано у необарокном стилу 1900. године, замишљено је на слободном простору у сјевероисточном дијелу града на продужетку блока којим тада доминира Ђевојачки институт. Корadini одступа од успостављене регулационе линије Улице Војводе Батрића и повлачи објекат унутар блока. Осим поменутог, микролокацију су од раније дефинисали објекти Зетског дома (1896) и болнице Данило I. Разуђене композиције са карактеристичним дворишним простором, Руско посланство је визуелно дефинисало нови блок, који је продором Бајове улице ка градском парку заокружен и издвојен од Ђевојачког института. Како је наведено, Корadini је аутор нереализованог пројекта проширења Ђевојачког института (1901), који би да је изведен несумњиво утицао на постојећу структуру уличног низа. Посланство и данас представља најмаркантнију тачку и најистуренији јавни објекат у сјевероисточној зони града. Корadini дефинише цркву Светог Антуна Падованског као прву католичку цркву на Цетињу, на слободном простору између Аустроугарског посланства и градске капеле (1894) (Radović, 2012:116), са доминантним неороманичким утицајем, као вјероватни резултат захтјева наручиоца. Наставља се пракса повлачења објекта у односу на регулациону линију, док се засебан блок формира знатно касније. Године 1905. Корadini добија задатак да изводи објекат Италијанског посланства, аутора Фауста и Ђузепеа Багати Валсеки (Fausto Bagatti Valsecchi 1843–1914; Giuseppe Bagatti Valsecchi 1845–1934) (Burzanović, Dajković, 2015:66). Здање је концептуално замишљено од главног и споредног објекта који су повезани пасарелом, дубоко повучени унутар дворишног простора. Уважавајући да је Корadini изводио објекат и дефинисао југозападни прилаз граду формирајући блок на споју продужетка Катунске и улице према Ловћену, намеће се питање да ли је и у којој мјери током извођења радова вршио корекције изворног пројекта, посебно ако се имају у виду потешкоће у финансирању градње. Посланство је представљало најистуренији јавни објекат у ширем градском захвату. Свакако, изузетак у пројектантском изразу и сагледавању урбане морфологије је објекат Владиног дома. Изведен је на слободном простору између Биљарде и садашње Улице

Новице Церовића, у подножју Медовине. Корадини је овим објектом искорачио у урбанистичко-архитектонском дефинисању Цетиња са својеврсном интрепретацијом цетињских блокова са затвореним дворишним простором у залеђу. Управо овим најмонументалнијим јавним објектом прави дистинкцију у односу на раније реализације, гдје је дефинисао објекте унутар планираних блокова. У непосредној близини је планирана Саборна црква, за коју су постављени темељи 1909. године, али након више напора, посљедњи пут у међуратном периоду, није изведена. Са Саборном црквом и уличним низом стамбених објеката наспрам Владиног дома, несумњиво се тежило формирању репрезентативног јавног простора, који би уз Дворски трг допринио улози градског језгра са доминантним управним карактером (Dajković, 2014).

Корадини у периоду 1900–1912. године остварује значајан утицај на урбане прилике и архитектонску продукцију Цетиња. Његови објекти су дуже вријеме чинили реперне, монументалне и граничне тачке урбане топографије, пратећи тенденцију да се значајне урбане функције премјештају из традиционално тијесних историјских средишта у новостворене јавне просторе (Kadijević, 2005: 191). Реализацијама на слободним недефинисаним зонама усмјеравао је урбане токове и формирање блокова, уједно пратећи затечене праксе повлачења јавних објеката у односу на дефинисане или предвиђене регулационе линије, са изузетком Владиног дома гдје апликацијом концепта цетињских стамбених блокова са атријумом доноси нови архитектонски израз. Због препознатих културних вриједности, објекти које је Корадини пројектовао или изводио на Цетињу имају статус културних добара.¹⁶

УРБАНИ РАЗВОЈ БАРИЈА КРОЗ САГЛЕДАВАЊЕ ДЈЕЛОВАЊА АУГУСТА БЕЗАРА КОРАДИНИЈА 1905–1931

Урбанистички план Барија са почетка XX вијека, познат и као План Већа, почиње да се разрађује од 1901. године, када је посао повјерен Аригу Већи који је у то вријеме био шеф Општинске техничке канцеларије (Ufficio Tecnico Comunale di Bari). Постоје три верзије Плана Веће — из 1913, 1918. и 1926. године. Правила и критеријуми из 1905. године за израду урбанистичког плана предвиђају ширење града ка истоку, а уз обалу изградњу јавних објеката, дефинисање јавног зеленила и зону за резиденцијалне потребе (Colonna, Lastilla, Velati, 2001). Такође је планирано да се прекине прекомјерна униформност модуларне мреже, да нове четврти имају оригиналне репере и полигоналну форму, као и да се посебан фокус посвети поштовању историјских и важних зграда. У том периоду, упоредо са дјеловањем на Цетињу, Корадини је ангажован на санацији хотела Кавур (1905) у Улици Виктор Емануел (Vittorio Emanuele), а израђује и пројекат за маузолеј породице Фицароти на градском гробљу у Барију (De Bartolo, 2019a:106). У распону

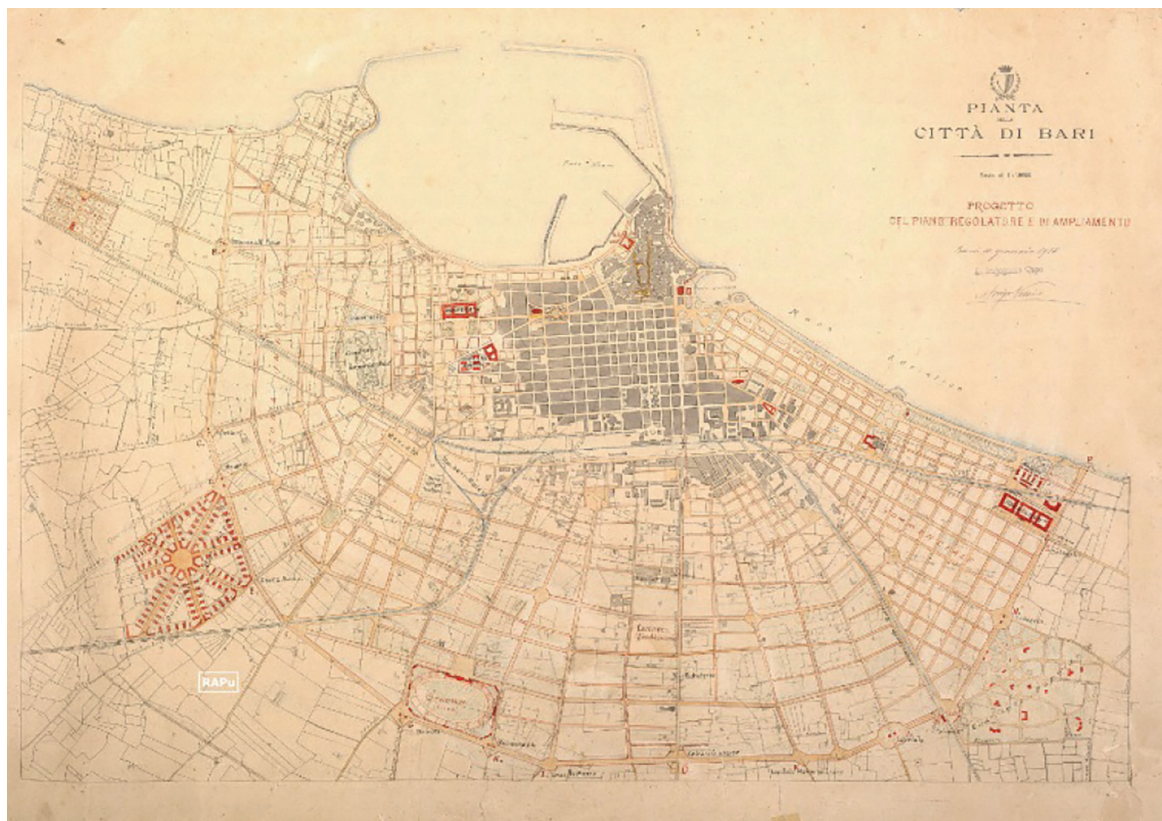
1906–1908. године учествује у пројектовању и изради ентеријера Палате Фицароти.

Изворне Критеријуме Већа у План уграђује 1913. године, али након 8 година у знатно измијењеним околностима на терену (Сл. 14). Потврђена је урбанизација источног подручја са увећањем грађевинских површина у односу на првобитни приједлог на уштрб јавног зеленила и тргова (Colonna, Lastilla, Velati, 2001:25). Предвиђени су: нови систем радијалних путева који ће подржати ширење Барија и других центара провинције и усмјерити их ка главном граду, као и повезивање нове луке са жељезничком станицом (Colonna, Lastilla, Velati, 2001). Нацрт Плана усвојен 1913. године од стране Градског вијећа (Giunta Comunale) није спроведен (због административне кризе). На крају Првог свјетског рата становници Барија се надају и виде будућност у индустријализацији града. Бари је, у ствари, током међународног сукоба, имао економску корист од конверзије локалне индустрије (Colonna, Lastilla, Velati, 2001:28). Све гласнији ставови о другачијем развојном концепту мотивисали су Већу да приступи изради новог Плана 1918. године (Сл. 15). Ради на стварању нових урбаних предуслова за остваривање стратегије индустријског развоја. У том правцу планира сљедеће: обнова радничког насеља на траси железничке пруге Бари–Таранто; ширење града ка западу, урбаном уређење нових зона, уз очување индустријске зоне; изградња монументалног гробља; уређење локације уз риву према истоку; уређење Сан Каталда (San Cataldo) гдје постављање бродоградилшта већ модификује првобитно одредиште за виле (1918–1919); у редакцијама 1923–1925. и 1926. године, смањивање грађевинских веза у периферним областима ка југу, како би се иницирала санација постојећих објеката; изградња слободних подручја насеља Мурат; изградња стадиона на југу. У периоду до ступања фашистичког система, Већа је дефинисао и сљедеће: риву западно и према југоистоку Старог града, пут у подножју улице Венеција (Venezia), као и два снажна продора и друге корекције унутар структуре Старог града. За вријеме фашизма ојачана је идеја о континуираном развоју шеталишта, од југоисточне плаже до Сан Каталда, где ће бити изграђена Фиера дел Леванте. План Веће је коначно одобрен 1926. године (Colonna, Lastilla, Velati, 2001:38). Чињеница да је коначна верзија Плана усвојена након 25 година говори о захтјевном послу и бројним изазовима током периода израде, уз мноштво сугестија, измјена и допуна. Забиљежено је и да је у тренутку усвајања План имао очигледне недостатке (Porsia, Petrigani, 1988). (Сл. 16)

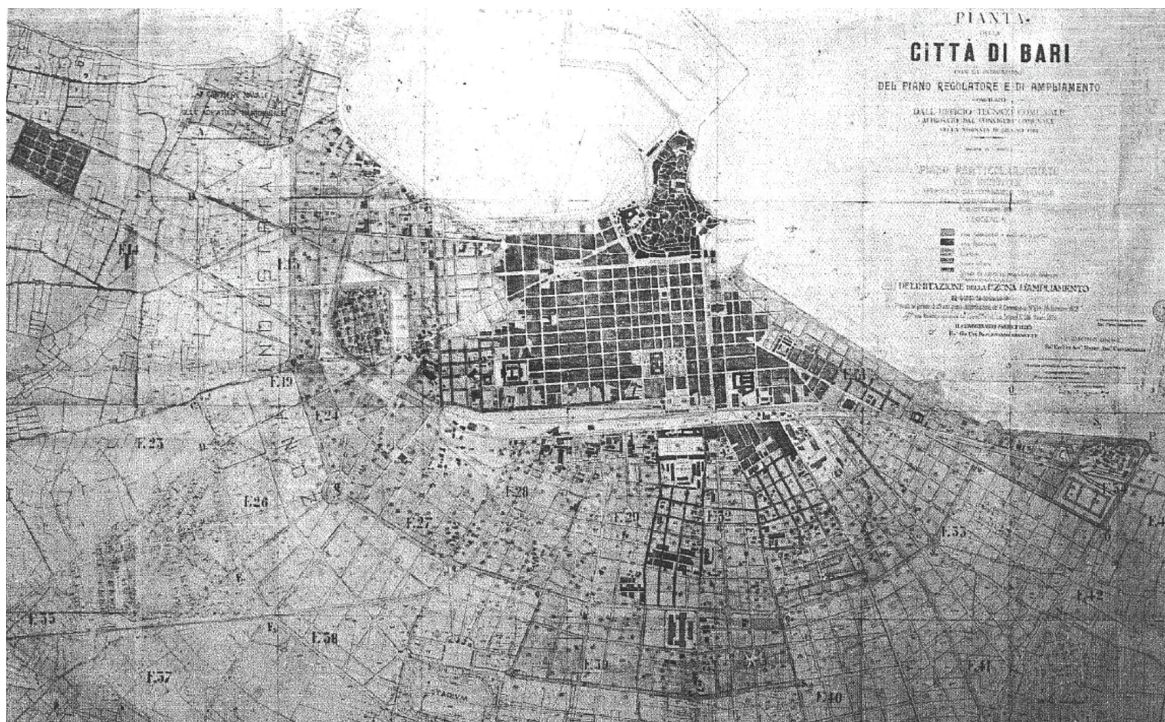
Све присутнијем јачању грађевинског сектора у Барију доприњеле су бројне субвенције државе и пореске олакшице за изградњу (Colonna, Mezzina, 1997:26). На југу Италије јачају улога и социодруштвени развој градова, наспрот селима, која стагнирају. Према Аралду ди Кроланзи (Araldo di Crollanza),¹⁷ грађевинске интервенције дјелују на

¹⁶ Управа за заштиту културних добара Црне Горе

¹⁷ Године 1928. именован за подсекретара за јавна дјела, од 1930. до 1935. и

Сл. 14 (горе) План из 1913. године / Fig. 14 (above) The 1913 plan
Сл. 15 (доле) План из 1918. године / Fig. 15 (below) The 1918 plan

Сл. 16 План Веће из 1926. године / Fig. 16 Veccia plan from 1926

смиривање тензија изазваних проблемом незапослености и он их посматра као алтернативно рјешење за исељавање (Colonna, Mezzina, 1997:26). Те активности нијесу увијек без изазова. Дobar примјер је пројекат заобилазнице око Старог града, првобитно презентован 1918. године. Међутим, тај концепт у том тренутку није добио сагласност надлежног Завода за заштиту споменика (Soprintendenza ai monumenti) (Porsia, Petrigani, 1988). Схватало се да се нови приступи у планирању и пројектовању морају заснивати на поштовању традиције и колективне меморије, да су те вриједности слојевите и нераскидиво везане за идентитет града и локалне средине (Colonna, Lastilla, Velati, 2001).

Стари град је континуирана тема планера у дужем периоду. Корадина се ангажује 1922. године да као стручно лице

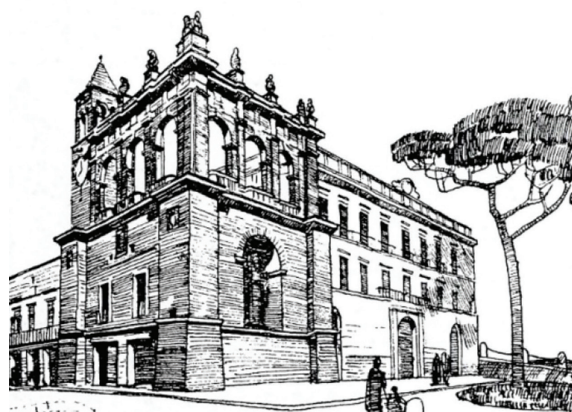
сними статичке промјене на палати Сједиште племића број 84, која се налази на тргу Меркантиле (Mercantile) у Старом граду, и предложи мјере за њихово санирање (Сл. 17).¹⁸ Образложио је спорне конструктивне елементе и предложио хитну санацију како би се заштитио „занимљив споменик Барија од даљег пропадања“. На том примјеру показао је изузетно познавање конструктивне стабилности и културне вриједности објекта којим се у каснијем периоду бавио и Петручи (Сл. 18). Упоредо постоје мишљења да је Стари град грађевинска срамота, а било је и оних који су 1926. године предлагали његово рушење (Porsia, Petrigani, 1988). Сличне идеје су присутне у готово свим тоталитарним режимима. Озбиљном разматрању плана санације Старог града приступио је Петручи 1931. године (Сл. 19).

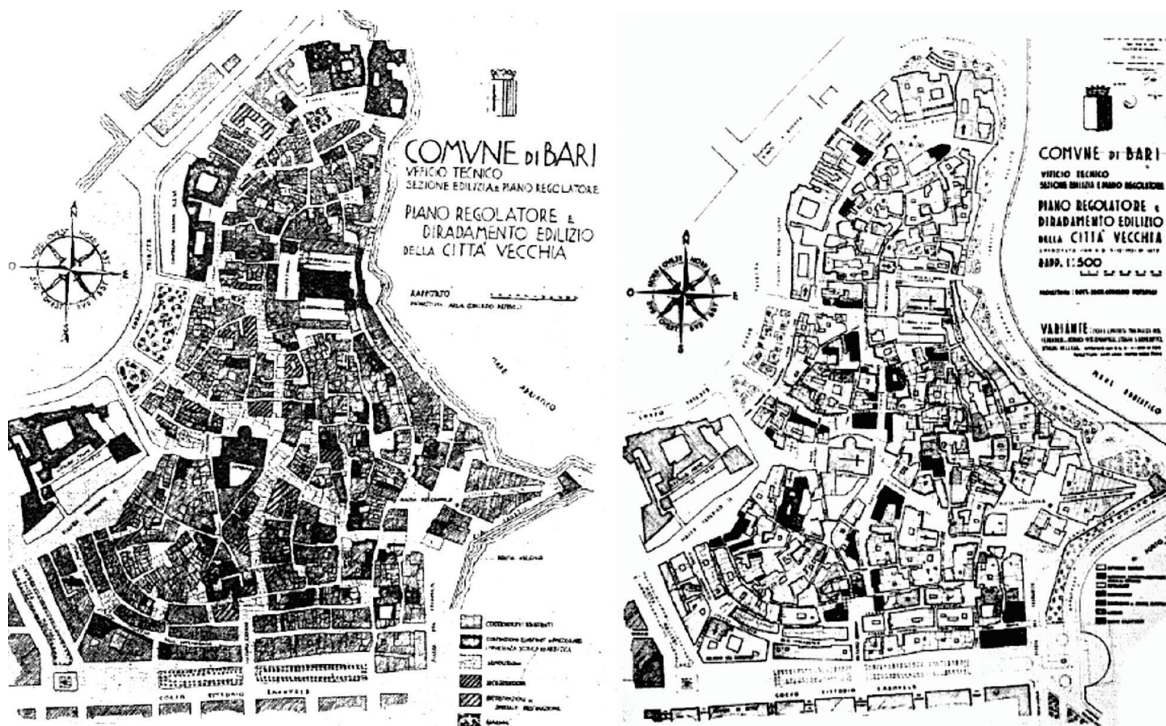
министар јавних радова

18 Archivio storico comune di Bari, III deposito, busta 3334, fasc. 24

Сл. 17 (лево) палата Сједиште племића у Старом граду / Fig. 17 (left) Palace Sedile dei Nobili in the Old Town

Сл. 18 (десно) Извод из Петручијевог плана за трг Меркантиле у Старом граду / Fig. 18 (right) Excerpt from the Petrucci plan for Mercantile Square in the Old Town

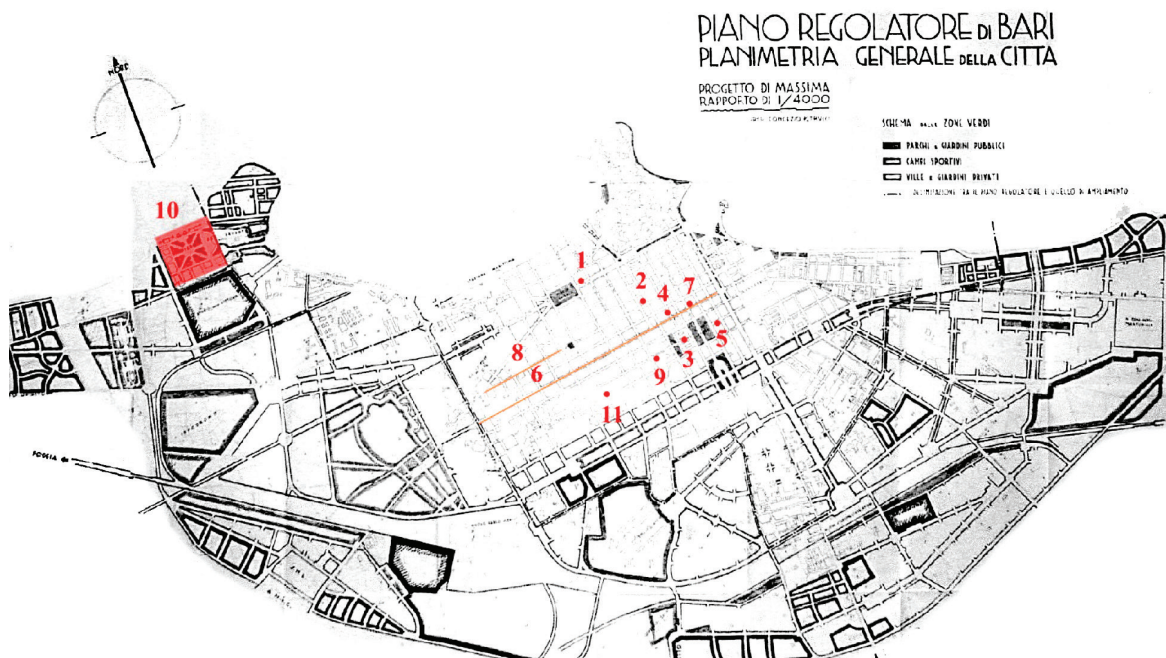

Сл. 19 План Петручија за Стари град из 1931. године, и рјешење које је 1939. године преуредила Општинска техничка канцеларија, са обалним путем
 Fig. 19 Petrucci plan for the Old Town from 1931, and the decision which was altered in 1939 by the Municipal Technical Office, with the coastal road

Насеље Мурат, као историјско насеље, од посебне је важности за разумијевање урбаног развоја Барија. Као што је наведено, Статути са почетка XIX вијека имали су улогу регулатора простора до доношења генералног плана, а настављени су да се користе и у каснијем периоду. Граде се нови и санирају постојећи објекти, уз апликацију класицистичких мотива, који углавном прогушћују дефинисани улични низ и сведенији су од угаоних здања (Colonna, Lastilla, 1987). Техничко одјељење општине, почетком XX вијека, није успјело да кодификује израз насеља. Том проблематиком се касније није бавио ни Петручи. Крајем тридесетих година, осим објеката у рационализму и модерни, и даље се изводе објекти у стилу академског еклектицизма (Signorile, 2004:4–5). Вјероватно је доминирајући стилски еклектицизам допринео мишљењу да насеље нема естетске квалитете због чега је између 1963. и 1964. године забиљежено преко 200 измјена објеката (Signorile, 2004:1–2). Корadini је у насељу Мурат имао свој атеље у улици Мело број 192 (De Bartolo, 2019a:158). Од 1923. године па све до усвајања Плана Већа 1926. године, реализује се значајан број пројеката, доминантно за приватне наручиоце. За разлику од Цетиња, гдје су објекти доминантно планирани унутар нових блокова, репрезентативни Корadiniјеви објекти у Барију су на угловима постојећих блокова, које истичу формом и стилским изразом, чиме је спровео настојања Већа прогушћивањем насеља Мурат и да нове четврти имају оригиналне репере – мисли се на палате Ингами Склалвини, палату Фиат и нереализовани објекат Студентског дома (Casa dello Studente 1923). Друге објекте конципира на фронту блокова, доминантно у стилу необарока са примјесима сецесије (објекат Ђовани Ди Кањо

Абресја, објекат Антонио Радкио, објекат Нигри Пиетро, кућа и складиште Латерца, објекат Палдера Николанђело) (Сл. 20).

Корadini 1928. године израђује *Генерални план Фиера дел Леванте*, док је коначни, који је постао извршни, повјерен инжењеру Вићенцу Ризију (Vincenzo Rizzi) (Carducci, 2006: 21). Замишљен као компактна цјелина са поливалентним садржајима намијењеним сајамској функцији, посебна је заслуга Аралда ди Кроланзе, који је наложио извођење серије јавних радова на уштрб урбанистичког плана који је израђивао Већа (Cucciolla, 2006:94). Тај нови елемент урбане топографије снажно подсећа на Милански сајам, који је и био узор аутору, гдје су павиљони, изложбени простори и складишта дефинисани на пресеку радијалних и ортогоналних продора (Сл. 21). Партерно уређење Сајма је замишљено тако да је улазни фронт линијски, док се на рубовима комплекса дефинише шири појас са објектима, који уоквирује доминантни квадратни оквир (Сл. 22). Централни дио, са павиљонима Египта, Југославије, Албаније, Турске, Мађарске и Чехословачке, усмјерен је ка тргу Рим (Piazzale Roma) на којем се налази монументална фонтана (L'Abbate, Moscardin, 2018:568,571). Форма складних павиљона прати урбану матрицу, док архитектура варира зависно од државе коју репрезентују. Посебна пажња посвећена је оријенталним народима, кроз надоградњу сегмента са обиљежјима исламске архитектуре. Занимљив је и ангажман Корadiniја на конципирању визуелног идентитета Фиера дел Леванте, са апликацијом логотипа *Каравеле*, који је примјењивао на ранијим пројектима (палата Фицароти, сала Аула Магна (1924)), а који је футуристички сликар Арака (Araca) уподобио савременом изразу (De Bartolo, 2019a:159) (Сл. 23). Најзначајнији печат

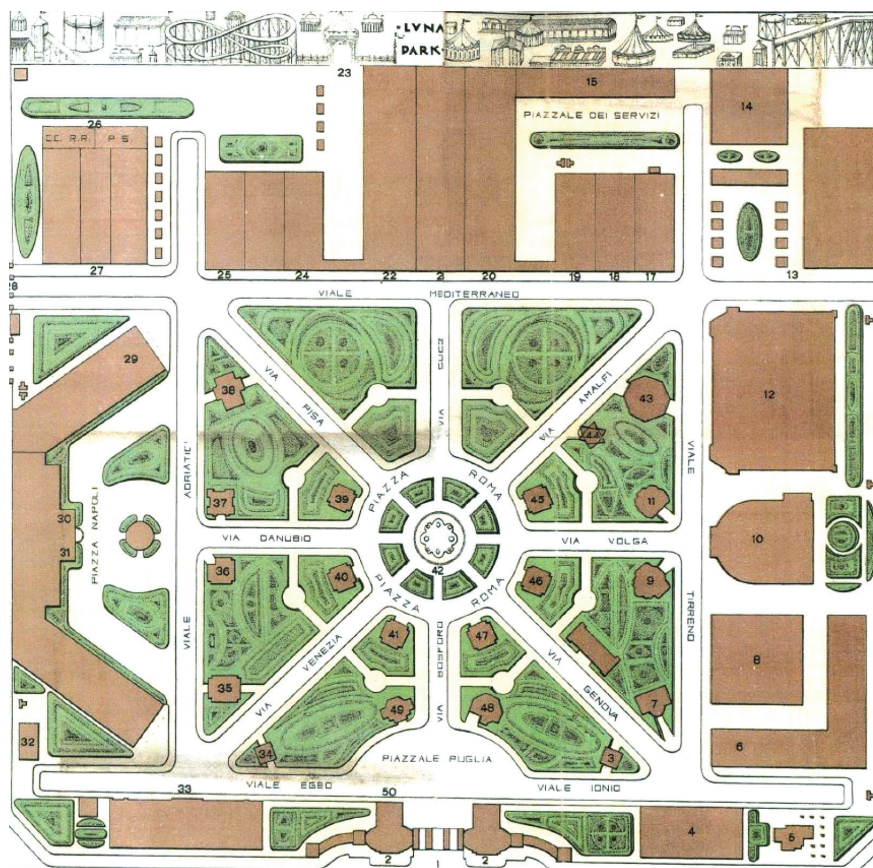

Сл. 20 План Петручија из 1938. године, са ауторовим приказом најзначајнијих Коррадинијевих реализација. 1. Палата Фицароти; 2. Палата Ингами-Скалвини; 3. Сала Аула Магна, Палата Атенео; 4. Објект Јовани Ди Кагно Абресциа; 5. Објект Антонио Радичија; 6. Улица Данте Алигиери гдје се налазио објект Нигри Пиетра; 7. Кућа и складиште Латерза; 8. Улица Бовио, гдје се налазио објект Палдера Николанђело; 9. Палата Фиат; 10. Фиера дел Леванте.

Fig. 20 Petrucci's plan from 1938, with the author's account of the most significant achievements by Corradini. 1. Fizzarotti Palace; 2. Ingami-Scalvini Palace; 3. Aula Magna Hall, Ateneo Palace; 4. Giovanni Di Cagno Abrescia building; 5. Antonio Radicchio building; 6. Dante Aligieri Street where the Nigri Pietro building was located; 7. Laterza House and Warehouse; 8. Bovio Street, where the Paldera Nicolangelo building was located; 9. Fiat Palace; 10. Fiera del Levante.

комплексу је свакако дао Коррадини, који је осим Генералног плана дизајнирао и појединачне објекте комплекса. Коррадини је поред монументалног улаза, 1930. године дизајнирао и: Павиљон текстила и одјеће (Padiglione del Tessile e dell'abbigliamento), Павиљон ИНА (Padiglione INA), Павиљон навигационе компаније Пуља (Padiglione Società

di Navigazione Puglia), док је 1931. године, непосредно пред смрт, дизајнирао Павиљон националне изложбе вина (Padiglione della Mostra Nazionale dei Vini) и Павиљон фирме Перони (Padiglione della Ditta Peroni) (De Bartolo, 2019a:159). Осим наведених објеката, Коррадини у Барију изводи: Вила Латерца (Villa Laterza 1910), Вила – Сан Каталдо (Villa – San

Сл. 21 План првог сајма који је умјетнички обрадио Istituto Pubblicitars, Via S. Prospero, 1 Milan Fig. 21 Plan of the first fair, artistically arranged by Istituto Pubblicitars, Via S. Prospero, 1 Milan

Cataldo, почетак XX вијека, није пронађена тачна година), Вила Лина (Villa Lina 1920), Палата (Palazzina, око 1920).

На основу схеме Веће и свакако политичког плана Аралда Ди Кроланзе, одвијају се процеси развоја Барија, уз изградњу монументалних јавних објеката уз обалу. Усљед брзих промјена и неажурности планског документа, крајем двадесетих и почетком тридесетих година, несметани развој града омогућен је кроз израду пројектних задатака за репрезентативне објекте, са урбанистичким параметрима. Израда новог просторно-урбанистичког плана Барија је повјерена архитекти Концезију Петручију, 1932. године (Colonna, Lastilla, Velati, 2001:32). Процјењује се да је у периоду 1930–1934. године, или између почетка израде новог плана и изричитог изражавања отпора његовом усвајању, на јавне радове утрошено око 54 милиона лира.¹⁹ Петручи је прошао напоран пут до имплементације своје визије развоја Барија. Може се констатовати да је преузео полазни концепт Веће који је разрадио и допунио својим приједлозима. Такође је имао спорења са комисијама које су давале коначне оцјене плана. Интезивно се бави рјешавањем проблема повезаности Старог града, гдје, за разлику од Веће 1931. године, уклања шеталиште са источне стране. Општинска техничка канцеларија је 1939. године прерадила његово рјешење и ипак предвидјела шеталиште са источне стране, односно путни појас који данас окружује Стари град (Porsia, Petrigiani, 1988). Шири градски центар, децентрализује зоне за становање и помјера их ка приградским насељима. Као што је наведено, План Петручија предвиђа одлагање и остављање неријешеног проблема естетског уређења насеља Мурат, чија је обнова блокирана старим нормама статута. Такође, насеље Мурат губи значајан број управљачких структура, које су дефинисане на другим локацијама. Петручи премјешта жељезничку станицу око 1.200 метара јужније и планира нови теретни парк у близини луке и индустријске зоне (Colonna, Lastilla, Velati, 2001:33), чиме додатно рационализује периферне четврти на југу и истоку. За разлику од Веће, локацију градског стадиона планира у западном округу, са јужне стране Фиера дел Леванте.

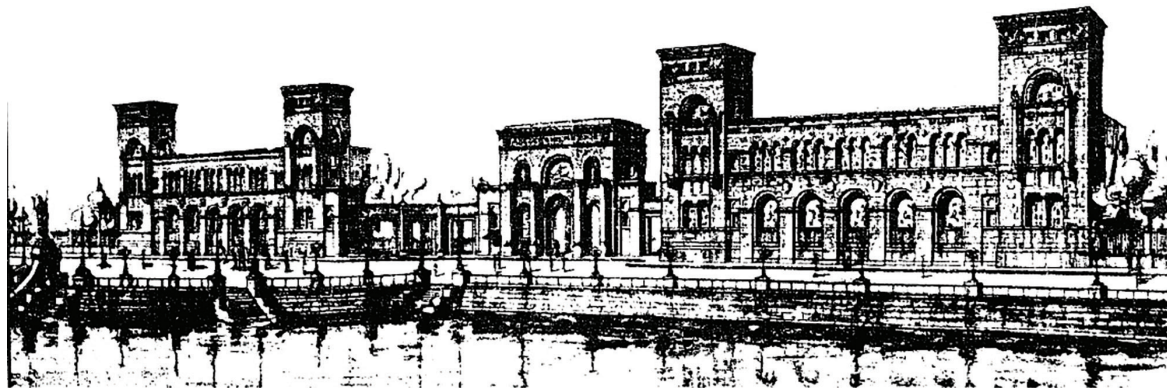
Петручијев урбанистички распоред изражава покушај повезивања Старог града, насеља Мурат и подручја ширења града (Сл. 24, 25) (Colonna, Lastilla, Velati, 2001:34). Октобра 1934. године Петручијев план одобрила је Општина (Comune) са рјешењем комесара, али овим се не завршавају негативне реакције на план, које заправо постају оштрије, уз чест приговор на рад општинске администрације, између осталог и путем анонимних писама Министарству унутрашњих послова (Ministero dell'Interno) (Colonna, Lastilla, Velati, 2001:37). До 1938. године, када Општинско вијеће (Consulta Comunale) усваја план, он је потпуно промијењен од стране општинске техничке канцеларије, а још увијек недостаје одобрење од стране Министарства правних наука и образовања, одобрење које неће бити издато ни касније (Colonna, Lastilla, Velati, 2001:38).

Просторно-урбанистички планови рађени у периоду између 1901. и 1938. године, дакле у периоду прије и током епохе фашизма, које потписује Већа, и касније Петручи, значајни су за анализу јавних политика у урбанизму и архитектури Барија, и сагледавање дјеловања Коррадинија. У периоду 1905–1931. године, Коррадини доминантно живи и дјелује у Барију (са изузетком од 1900. до 1912. године, када је, како свједочи доступна архивска грађа, упоредо активан и на Цетињу). Осим формирања снажних визуелних репера на угловима блокова, тежи интенцији прогушћавања насеља Мурат. Палата Фицароти, због препознатих културних вриједности, има статус културног добра.²⁰ Знатно сведенији стилски израз имају објекти других приватних наручилаца, који се по правилу налазе у уличном низу. Комплексом Фиера дел Леванте, Коррадини ствара нови микростор у урбаној цјелини Барија, као резултат политичко-идеолошких напора власти да оствари економску експанзију ка истоку. Јединствено приступа формално и типолошки разноликим архитектонским изразима. Теме односа и веза према мору и истоку ће наћи мјесто у већини његових остварења, независно од намјене и умјетничког израза (приказ каравеле) (Colonna, Mezzina, 1997:15). Могло би се рећи и да су његова дјела, поред неспорних умјетничких вриједности, била дио идеолошке представе.

19 <http://www.cittaconquistatrice.it/trasformazioni-urbanistiche-a-bari-tra-le-due-guerre-mondiali/>

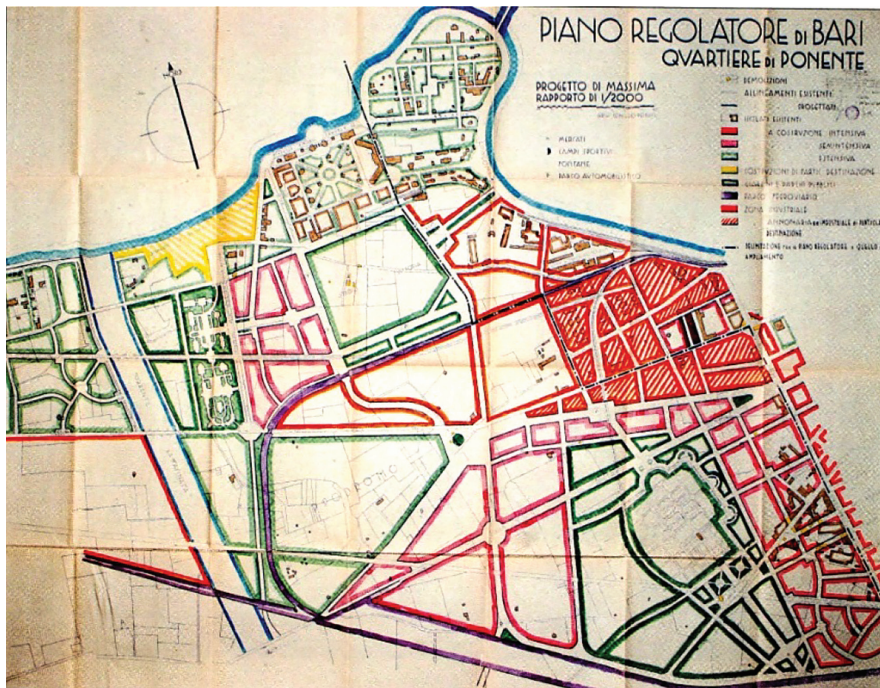
20 https://palazzofizzarotti.com/?page_id=1077. Није познат статус осталих реализација Коррадинија.

Сл. 22 Приказ фронта комплекса на основу Генералног плана Коррадинија из 1928. године / Fig. 22 Overview of the front of the complex based on the General Plan of Corradini from 1928

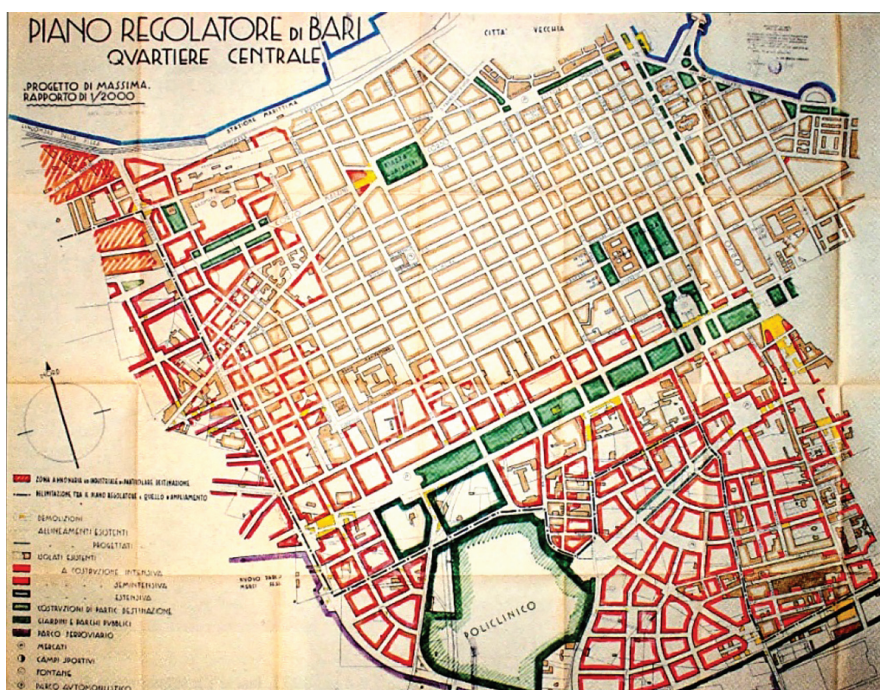

Сл. 23 Први постер из 1930. године потписао је илустратор који је радио у Италији под псеудонимом Арака. Слика је познате црвене каравеле, опште познатог симбола Фиера дел Леванте и самог града Барија.
 Fig. 23 The first poster from 1930 was signed by an illustrator who worked in Italy under the pseudonym Araca. The picture is of the famous red caravel, the well-known symbol of Fiera del Levante and the city of Bari itself.

Сл. 24 Извод западног округа из плана Петручија из 1938. године са локацијом Фиера дел Леванте
 Fig. 24 Excerpt from the western district in Petrucci's plan from 1938, with the location of Fiera del Levante

Сл. 25 Извод централног округа из плана Петручија из 1938. године са локацијом насеља Мурат и Поликлинике
 Fig. 25 Excerpt from the central district in Petrucci's plan from 1938, with the location of the settlement of Murat and the Polyclinic

ЗАКЉУЧАК

Корадинијева дјела су имала складан однос према *genius loci*, било да је ријеч о новим урбанистичким захватима или интерполацијама унутар изграђених структура. Карактеристичан примјер уважавања затечене културно-историјске вриједности је палата Племића у Старом граду Барију. Корадини је постављао реперне тачке у слободним просторима или на угловима блокова, нарочито код јавних објеката.

На Цетињу су градитељске реализације претходиле урбаним регулацијама, односно Корадини је утицао на дефинисање нових блокова у оквиру урбане матрице, поштујући затечену специфичност повлачења јавних објеката у односу на уличну линију. Изузетак је Владин дом, гдје је са атријумом унио нову креативну формацију у урбаном миљеу. У Барију доприноси интенцији прогушћавања насеља Мурат. Објекти приватних наручиоца и компанија (палате Фиат, Ингами Скалвини) у оквиру насеља Мурат су визуелно угаоне, реперне тачке постојећих урбаних блокова, са карактеристичним стилском изразом, док друге објекте за приватне наручиоце доминантно реализује у небароку са примјесима сецесије. Карактеристична је и употреба препознатљивог умјетничког израза (ентеријери палате Фицароти и сале Аула Магна, палата Ингами Скалвини). Његова дјела просторно и визуелно у каснијим годинама доприносе идеолошкој представи режима. Примјер је његово најзначајније дјело, својеврсна урбана цјелина Фиера дел Леванте. Својим је реализацијама трајно допринио развоју урбане топографије и културног идентитета Цетиња у првој и Барија у трећој деценији XX вијека.

ЛИТЕРАТУРА

- Burzanović, S., A. Dajković (2015) *Italijansko poslanstvo na Cetinju/ La Legazione d'Italia a Cettigne*, Cetinje, Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, Istorijski institut Crne Gore
- Carducci, C. (2006) *Bari e la sua Fiera del Levante 1939 – 1956*, Bari, Cacucci
- Colonna, A., F. Mezzina (1997) *Architetture a Bari nel ventennio fascista*, Lecce, Capone Editore
- Colonna, A., M. Lastilla (1987) *Storia e cultura di una città: Edifici pubblici a Bari 1900–1950*, Bari, C.S.P.C.R.
- Colonna, A., M. Lastilla, V. Velati (2001) *Edifici pubblici del '900 a Bari: interni ed esterni*, Bari, Levante Editori
- Corvaglia, E., M. Scionti (1985) *Il piano introvabile: architettura e urbanistica nella Puglia fascista*, Bari, Edizioni Dedalo
- Cucciolla, A. (2006) *Vecchie città / città nuova. Concezio Petrucci 1926–1946*, Bari, Dedalo Edizioni
- Čilikov, A., L. Pejović (2019) *Cetinje, istorija i kultura*, Cetinje, Prijestonica Cetinje
- Dajković, A. (2014) *Doprinos arhitekta Augusta Cesara Corradina razvoju arhitekture akademskog eklektizma na Cetinju s početka XX vijeka*, magistarski rad, Arhitektonski fakultet, Univerzitet Crne Gore
- De Bartolo, S. (2019a) *Bari '900 tra eclettismo e liberty*, Bari, LB Edizioni
- De Bartolo, S. (2019b) *L'Opera dell'Architetto Cesare Augusto Corradini. Altari mramorei in stile eclettico nella Provincia di Bari*, Tesi di Laurea in Storia dell'Arte in età moderna in Università degli studi di Bari Aldo Moro Dipartimento di Lettere Lingue e Arti. Italianistica e Culture comparate, Corso di Laurea magistrale in Storia dell'Arte
- De Bartolo, S. (2014) *L'Architettura del Ventennio Fascista a Bari*, Bari, *L'Arco e la Corte*
- Dilio, M. (1986) *Fiera del Levante: 1930–1986*, Bari, Mario Adda
- Gentile, E. (2019) *Chi è fascista*, Bari, Laterza editori
- Jović, T. (2010) *Diplomatska predstavnštva u knjaževini i kraljevini Crnoj Gori*, Cetinje, Narodni muzej Crne Gore

- Jović, T., A. Berkuljan (2015) *Cetinje kroz vrijeme: početak urbanizacije*, Cetinje, Državni arhiv Crne Gore
- Kadijević, A. (1998) *Arhitektura i urbanizam u Srbiji od 1854. do 1904. godine*, u: referati sa naučnog skupa održanog 7. i 8. maja 1996, Nauka i tehnika u Srbiji druge polovine XIX veka: 1854–1904, 1998, Kragujevac, Republika Srbij, Univerzitet u Kragujevcu, str. 263–285.
- Kadijević, A. (2005) *Estetika arhitekture akademizma XIX-XX veka*, Beograd, Građevinska knjiga
- L'Abbate, M., V. Moscardin (2018) *L'Albania nelle grandi Esposizioni*, in: Belli Pasqua, R., Calò, L.M., Menghini, A.B., *La presenza italiana in Albania tra il 1924 e il 1943 La ricerca Archeologica, la conservazione, le scelte progettuali*, Roma, Edizioni Quasar, pp. 559–601.
- Martinović, D. (1994) *Postanak i razvitak naselja*, u: Pejović, Đ. i Vujović D. (ur.) *Cetinje: 1482–1982 Cetinje, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti*, str. 25–57.
- Martinović, D., U. Martinović (1980) *Cetinje - spomenici arhitekture*, Cetinje, Obod
- Mijović, P. (1970) *Tragom drevnih kultura Crne Gore*, Titograd, Grafički zavod
- Milić, B. (2013) *Urbano nasljeđe Crne Gore sa posebnim osvrtom na razvoj Cetinja*, Beograd, OrionArt
- Mitrović, S. (2019) *Arhitekt Josip Slade Šilović. Graditeljska djela u Knjaževini Crnoj Gori 1877–1900*, Zagreb-Podgorica, Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske; Ministarstvo održivog razvoja i turizma Crne Gore; Skaner studio d.o.o.
- Petrignani, M., F. Porsia (1988) *Le città nella storia d'Italia*, Bari, Laterza
- Radović, G. (2012) *Arhitektura Cetinja od XV vijeka do Drugog svjetskog rata*, Podgorica, CANU
- Rosi, A. (2008) *Arhitektura grada*, Beograd, Građevinska knjiga
- Signorile N. (2004) *Occhi sulla città. Architetti e architetture a Bari*, Bari, Laterza Edizioni

ПОРИЈЕКЛО ИЛУСТРАЦИЈА

- Sl. 1 Radović, G. (2012) *Arhitektura Cetinja od XV vijeka do Drugog svjetskog rata*, Podgorica, CANU
- Sl. 2 Jović, T., A. Berkuljan (2015) *Cetinje kroz vrijeme: početak urbanizacije*, Cetinje, Državni arhiv Crne Gore
- Sl. 3 De Bartolo, S. (2019b) *L'Opera dell'Architetto Cesare Augusto Corradini. Altari mramorei in stile eclettico nella Provincia di Bari*, Tesi di Laurea in Storia dell'Arte in età moderna in Università degli studi di Bari Aldo Moro Dipartimento di Lettere Lingue e Arti. Italianistica e Culture comparate, Corso di Laurea magistrale in Storia dell'Arte
- Sl. 4 NMCG-ABO – Narodni muzej Crne Gore, Arhivsko biblioteko odjeljenje
- Sl. 5a,b UZKD – Uprava za zaštitu kulturnih dobara Crne Gore, dosije kulturnog dobra crkve Sv. Antuna Padovanskog
- Sl. 6 De Bartolo, S. (2019b) *L'Opera dell'Architetto Cesare Augusto Corradini. Altari mramorei in stile eclettico nella Provincia di Bari*, Tesi di Laurea in Storia dell'Arte in età moderna in Università degli studi di Bari Aldo Moro Dipartimento di Lettere Lingue e Arti. Italianistica e Culture comparate, Corso di Laurea magistrale in Storia dell'Arte
- Sl. 7 Burzanović, S, Dajković, A. (2015) *Italijansko poslanstvo na Cetinju/ La Legazione d'Italia a Cettigne*, Cetinje, Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, Istorijski institut Crne Gore
- Sl. 8a,b,c NMCG-ABO - Narodni muzej Crne Gore, Arhivsko biblioteko odjeljenje
- Sl. 9 NMCG-ABO - Narodni muzej Crne Gore, Arhivsko biblioteko odjeljenje
- Sl. 10 NMCG-ABO - Narodni muzej Crne Gore, Arhivsko biblioteko odjeljenje
- Sl. 11 Jović, T., Berkuljan, A. (2015) *Cetinje kroz vrijeme: početak urbanizacije*, Cetinje, Državni arhiv Crne Gore
- Sl. 12 Jović, T., Berkuljan, A. (2015) *Cetinje kroz vrijeme: početak urbanizacije*, Cetinje, Državni arhiv Crne Gore
- Sl. 13 Radović, G. (2012) *Arhitektura Cetinja od XV vijeka do Drugog svjetskog rata*, Podgorica, CANU
- Sl. 14 <https://www.rapu.it/ricerca/index.php>
- Sl. 15 <https://www.rapu.it/ricerca/index.php>
- Sl. 16 Petrignani, M, Porsia, F. (1988) *Le città nella storia d'Italia*, Bari, Laterza
- Sl. 17 <https://www.caminvattin.it/palazzo-del-sedile-dei-nobili/>
- Sl. 18 Cucciolla, A. (2006) *Vecchie città / città nuova. Concezio Petrucci 1926–1946*, Bari, Dedalo Edizioni
- Sl. 19 Petrignani, M, Porsia, F. (1988) *Le città nella storia d'Italia*, Bari, Laterza
- Sl. 20 Cucciolla, A. (2006) *Vecchie città / città nuova. Concezio Petrucci 1926–1946*, Bari, Dedalo Edizioni
- Sl. 21 Carducci, C. (2006) *Bari e la sua Fiera del Levante 1939–1956*, Bari, Cacucci
- Sl. 22 Dilio, M. (1986) *Fiera del Levante: 1930–1986*, Bari, Mario Adda
- Sl. 23 Carducci, C. (2006) *Bari e la sua Fiera del Levante 1939–1956*, Bari, Cacucci
- Sl. 24 Cucciolla, A. (2006) *Vecchie città / città nuova. Concezio Petrucci 1926–1946*, Bari, Dedalo Edizioni
- Sl. 25 Cucciolla, A. (2006) *Vecchie città / città nuova. Concezio Petrucci 1926–1946*, Bari, Dedalo Edizioni